

Máchovské variace - Josef Hora 1936

Cyklus šestnácti reflexivních básní stejného rozsahu, metra (čtyřstopý jamb) i strofického členění byl napsán k 100. výročí vydání MAJE a smrti jeho autora; jeho význam však přesahuje tento příležitostný podnět. Hora cituje, parafrázuje nebo v nové formulaci uvádí řadu motivů z Máchova básnického díla, zejména z MÁJE a z vrcholné lyriky: motiv vězně, poutníka, přitahujících hvězdných výšin a poutající země (Máchova báseň *Temná noci! jasná noci!*), motiv zničení a hynoucího hlasu prchavých vteřin; rozvádí zlomkovité zápisy z Máchových deníků, jmenovitě výrok o květině milované právě proto, že musí uvadnout; připomíná příznačné části Máchova životopisu — především jeho milostný vztah k Lori narušovaný pýchou, žárlivostí i nespokojeností se vším běžným a dostupným, ale i Máchovu italskou cestu, jeho časný skon a dokonce i červeně podšitý plášť; znovu evokuje máchovskou krajinu s ruinami, jezerem, růží a měsíční nocí. Tato zčásti už ustálená romantická klíše jsou ve sbírce obnovena, probuzena k čerstvému uměleckému účinu s pomocí dramatické, zkratkové obraznosti, která slučuje Máchovu metaforu (ostře viděná věc uvedena do slovní i předmětné souvislosti, která ji rozkmitává, zneurčtuje, proměňuje smyslový prožitek v sen) s intelektuálním básnickým pojmenováním moderní poezie nastolujícím svévolná, ale výmluvná a významově přesná spojení mezi nesouměřitelnými vrstvami skutečnosti. Máchovská tvůrčí vášeň, výbuchy jeho fantazie a nesmírná různorodost jeho reakcí, prudké střídání psychických stavů jsou sugerovány také větnou stavbou s dlouhými přerývanými souvětími rozbíhajícími se do výčtů složených z nestejnorodých prvků a do sérií závislých vět obsahově zcela odlišných; zdánlivě nekontrolovaný, úryvkovitý, čirou spontánností nesený spád těchto větných útvarů je ve skutečnosti v Máchovských variacích dokonale komponován, a to jak z hlediska vyváženosti básnického tvaru (nakonec se ze zdánlivého chaosu vyloupne půdorys čtyřverší, vždy stejný a vždy jinak jazykově uskutečněný), tak z hlediska obsahové celistvosti každé básně, která ve změti představ ukrývá dobře zjiřitelný myšlenkový proces shrnutý a vrcholící v závěrečných verších.

Máchovské variace jsou portrétem postavy — romantického básníka. Jeho hlavním rysem je nezakotvenost, nevázanost k žádnému místu a situaci; Horův Mách je nutkán překročit každé postavení, jež mu chce vykázat daný řád společenský a morální. Je to věčný poutník; vidíme ho jen jít, běžet, stoupat. Není uspokojen

žádným dílčím cílem. Přes milenciho rameno hledí do závratí záhad a proměn. Tuší pomíjivost dočasných úrod a trvalost jediné věci, zdánlivě nejméně definitivní: cesty, která ubíhá dál a dál. Jeho hnací silou není však pouhá touha po novém, ale metafyzická žízeň. Nechce přebíhat od jednoho k druhému, ale nořit se stále hloub. Intenzivně, smyslně prožívaná krása věcí, závrať lásky i zkušenost tvorby jsou pro něho vždy novou připomínkou sváru, tragédie pomíjivosti, rozporu mezi možným a sněným, nízkým a vznešeným, sladkým a krutým, časem a věčností. Je však pro Horu příznačné, že výsledkem těchto opakovaných zvrátů není znicotnění všeho dočasného a lidského. Nové vášnivé uvěření v možnosti člověka schopného tvořit život v jeho plnosti se opírá o logicky nezdůvodněné, srdcem a uměleckým smyslem diktované rozhodnutí subjektu. Metafyzické okovy pukají ve chvíli, kdy jsou vysloveny „lidské verše“, schopné oslovit „příští bratry“. Individualistická nesmířitelnost a svoboda jedince prohlédajícího posvěcené sebeklamy otvírá cestu i ke společenskému buřičství. Ve vrcholném aktu odevzanosti a víry snová země „na konci větru kdes“ myticky splývá jak s krajinou smrti, tak s rodnou zemí, domovem. — Opíraje se i v tom o Máchovo dílo, zejména o věžňovo oslovení vlasti, nenechává Hora čtenáře na pochybách, že spolu se svým romantickým předchůdcem prožívá tu moderní básník i své vlastní duchovní drama; skladba sama se tak stává dokladem, že Máchovo oslovení „příštích bratří“ nevyznělo do prázdna. I tvůrčí čin vymykající se tradici zakládá tradici novou, spoluvytváří duchovní prostor národního bytí. Z odstupu lze v Máchovských variacích spatřovat předjímavé vyjádření osudu celé české lyriky meziválečného období: zaujetí metafyzickými problémy neoslabilo, ale naopak posílilo schopnost poezie kladně přispět k historickému vývoji v podmínkách sociálních zápasů a národního ohrožení.

Cyklus má v Horově tvorbě postavení významného spojujícího článku mezi poezií „času a ticha“ z konce dvacátých a první poloviny třicátých let (viz STRUNY VE VĚTRU) a následující tvorbou soustředěnou kolem tématu domova. Sbíрка v rukopisu nazvaná nejprve *Poutník* je také první z řady Horových děl věnovaných problematice tvůrčího individua, svobody a vázanosti poezie a uměleckého činu; v tom pokračoval Hora JANEM HOUSLIS-TOU a *Životem a dilem básníka Aneliho*. Máchovské variace jsou nejvýznamnější součástí velkého souboru básnických děl inspirovaných Máchovým výročí 1936; vedle básní Halasových (DOKORÁN), Seifertových (*Ruce Venušiny* aj.), Nezvalovy *Ódy na návrat Karla Hynka Máchy* (PĚT MINUT ZA MĚSTEM), Buria-

novy inscenace *Kata* a mnoha pokusů portrétních a ilustrátorských je nutno uvést Šaldovu esej *Mácha snivec a buřič*, se kterou je Horův cyklus obsahově spřízněn nejtěsněji. mč

Máj - Karel Hynek Mácha 1836

Vrcholné dílo obrozenecké poezie a českého básnictví vůbec se hlásí k literárnímu druhu lyrickoepické povídky, romantického eposu, nazývaného podle svého nejproslulejšího představitele též „byronský epos“. Výběr žánru, který u průbojných autorů všech evropských literatur byl mimořádně oblíben, znamenal v české literatuře třicátých let nápadné novum. Spíše než podřízenost souboru norem a příkazů přinášel s sebou neobvyklou volnost: mísení všech tří základních odvětví básnictví, epiky, lyriky i dramatu, zaměřené proti klasicistickému ideálu druhové čistoty, otvíralo cestu pro individuální řešení. Mácha plně využil těchto možností, přičemž v traktování celoevropského útvaru našel bezprostřední předchůdce v tvorbě romantiků polských (Malczewski, mladý Mickiewicz a Słowacki aj.). Sdílel s nimi „hudební“ zaměření, na rozdíl od převahy mluvních, event. i rétorických prvků v ostatní romantické epice. — Pronikání lyriky do eposu znamená v Májí stejně jako u ostatních romantiků jednak rozklad tradičního epického děje (přítomnost tajemství v zobrazených událostech a fragmentárnost zprávy o nich; co je v Májí čtenáři předloženo, představuje závěrečné situace příběhu, který proběhl v prehistorii básně, takže děj sám nevyvolává skoro žádné napětí), jednak v umocnění úlohy lyrického subjektu, který přerušuje vyprávění líčením přírody, připodobňuje postavy sobě samému (zločinec tlumočí úvahy romantického intelektuála) a dokonce vstupuje sám na scénu básně. Pro Mácha je příznačné, že subjekt se neprosazuje v lyrických odstupech; nevnaší do textu libovolná extempore. Horizont jeho vědomí není nápadně nadřazen horizontu postav. Hlavním obsahem vztahu subjektu k postavám je soucítění — a to jak ve smyslu soucitu, tak ve smyslu sdílení, spoluprožívání pohnutých myšlenek a citů, které zmítají jejich duši. (Dokonce se setkáme s projevem fascinace příběhem, který mluvčího básně neodbytně přitahuje: „leč smutná zpráva ta vzdy vábila mě zpět...“). Dobová dandyovská autostylizace, která si našla cestu do některých Máchových próz a dopisů, nemá prostě v Májí místo, stejně tak jako arzenál romantických postojů tu zůstal ochuzen o gesto titanismu, jímž se subjekt básně nebo jemu připodobněný rek vymaňuje z běžného

světa a dobývá se do světů božských. V tom je sepětí s českými a středoevropskými poměry, které vracely básníka vždy znovu do kontextu bližních. Zdánlivé omezení znamená přitom orientaci básnického subjektu k tajemným, plodným, společensky i duchovně nesmírně progresivním zdrojům niterného žití. Soucítící subjekt je v Májí jako u všech romantiků subjektem svobodným: v daných souvislostech to znamená především osvobozeným od závaznosti staletých společenských i morálních struktur a od institucionalizované náboženské víry. Tato svoboda rázem před tvůrcem a jeho čtenáři otevřela mučivě neřešitelné metafyzické a mravní otázky; pro literaturu se stala pronikavým přínosem. Básníkův pohled, aniž by narážel na jakékoli předem dané směrnice a zábrany, se volně upíná jak k temnotám a jasu kosmických prostorů, tak k senzuálnímu bohatství barev a tvarů země a Máj — spolu s Máchovou lyrikou — stojí v počátcích české kosmické poezie stejně jako moderního básnického vidění krajiny.

Mezi Máchovými autografy je samostatný lístek (tradičně nazývaný Výklad Máje), kde se píše: „Následující básně jest oučel hlavní, slaviti májovou přírody krásu; k tím snadnějšímu dosažení oučelu tohoto postavena jest doba májová přírody proti rozdílným dobám života lidského.“ Není důvodu pokládat tyto řádky za pouhý krycí manévr k oklamání cenzury, jak se to někdy pojímá, neboť básníkova slova — vyzvedávající ideově tematický prvek poměru mezi člověkem a přírodou a stylový princip kontrastu — směřují k jádru básně.

Před text Máje vložil Mácha věnování Hynkovi Kommovi, „usedlému měšťanu pražskému, vlastenci horlivému“, který byl pekařem, členem Matice české a snad i obchodním partnerem — daleko ovšem chudšího — básníkova otce. K témuž muži se obrací veršovaná dedikace, oslavujíc ho jako nositele typických českých ctností, dobrot, statečnosti a věrnosti Bohu, králi a vlasti. Báseň je konglomerátem ustálených formulí soudobé vlastenecké sborové písně, její refrén je obměnou refrénu *Společné písně* Čelakovského. Začlenění těchto zcela cizorodých veršů do Máje se stalo předmětem mnoha výkladů; zdá se však, že není důležitý obsahový vztah dedikace k básni, rozhodující byl sám záměr věnovat Máj průměrnému úspěšnému vlastenci: když už se rozhodl k tomuto konvenčnímu aktu, zhostil se ho také pomocí konvenčního dobového útvaru. Stylová odlišnost dedikace od dedikovaného díla byla samozřejmostí.

Následujících 824 veršů vlastního Máje se člení do čtyř nepojmenovaných oddílů, mezi 2. a 3. oddíl, jakož i mezi 3. a 4. oddíl je nadto vloženo vždy jedno intermezzo. Ideálně symetrická kompo-